

Norbert Morawiec

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

Owce, rekruci i machorka

Wokół *Zbioru prac i materiałów* Mychajła Zubryckiego

Abstract

Sheep, recruits and machorka. On the *Collected Works and Materials* by Mykhailo Zubryts'kyi. In 2013, Lvov publishing company “Litopis” published the first volume of Mykhailo Zubryts'kyi collected works (1856–1919) who was both a Ukrainian historian and ethnographer of Bojkowszczyzna region and a Greek Catholic priest. The publication not only arouse an interest in Zubrycki himself and his legacy, but also whetted, existing for some time in intellectual circles, scientific discourse concerning the relation between a historian and feelings connected with places close to him (“mała ojczyzna”). The aim of the article is not only to introduce the issue to a Polish reader but also ask about a possibility of using it in historical and historiographic-methodological thoughts.

Owce, rekruci i machorka. Wokół *Zbioru prac i materiałów* Mychajła Zubryckiego. W 2013 roku lwowskie wydawnictwo „Litopis” opublikowało pierwszy tom dzieł zebranych ukraińskiego historyka i etnografa Bojkowszczyzny, jednocześnie księdza greckokatolickiego – Mychajła Zubryckiego (1856–1919). Publikacja wzbudziła zainteresowanie osobą Zubryckiego i jego spuścizną, ale także podsycała – istniejący od pewnego czasu w środowisku intelektualnym – dyskurs badawczy dotyczący relacji historyk – „mała ojczyzna”. Artykuł ma za zadanie zapoznać polskiego czytelnika z powyższym wydawnictwem, ale także zapytać o możliwość jego wykorzystania w namysłach historycznych i historiograficzno-metodologicznych.

Keywords

history, historiography, Mykhailo Zubryts'kyi, Bojkowszczyzna region, the Greek-Catholic Church

historia historiografii, Mychajło Zubrycki, Bojkowszczyzna, Kościół greckokatolicki

„[...] pomimo pułapek, jakie wyobraźnia gotuje pamięci, możemy stwierdzić, że to specyficzne poszukiwanie prawdy jest wpisane w samo nastawienie na «rzecz» minioną – uprzednio widzianą, słyszaną, przeżytą, wyuczoną. To poszukiwanie prawdy kwalifikuje pamięć jako zagadnienie kognitywne. Dokładniej, owo poszukiwanie ujawnia swoją naturę w momencie rozpoznania, na którym kończy się wysiłek przywołania. Wtedy czujemy i wiemy, że jest coś, co minęło, coś, co miało miejsce, co nas wciągnęło jako uczestników czynnych lub biernych, jako świadków. To poszukiwanie prawdy możemy nazwać wiernością. Odtąd mając na myśli to poszukiwanie, tę rewindykację, ów *claim*, konstytuujący prawdziwościowo-epistemiczny wymiar *orthos logos* pamięci, będziemy mówić o prawdziwości-wierności pamięci”.

(Paul Ricoeur, *O pamięci i przypomnieniu...*¹)

Mychajło Zubrycki i jego *Zbiór prac i materiałów*

Współczesne badania dotyczące dziejów Europy Środkowo-Wschodniej dokonują się pod wpływem wyraźnych przemian nauki historycznej. Przemiany te zachęcają badaczy do koncepcyjno-metodologicznych poszukiwań, sugerują potrzebę prowadzenia badań multietnicznych i (oraz) inter-, multi-, transkulturowych, nawołują do debaty nad przyczynami funkcjonujących między historykami różnic interpretacyjnych i wpływem, jaki interpretacje te wywierają na polityczno-społeczno-kulturową egzystencję mieszkańców Europy Środkowo-Wschodniej². Zwróćmy uwagę na historyków ukraińskich. Tocząca się w ich gronie dyskusja nad spuścizną „sowieckiego” czy „narodowego” paradygmatu objawiła się ostatnio postulatem odejścia od „narodowej”, „świętej”, „całościowej” („sobornist”) Historii, wskazując jednocześnie, że droga do ukraińskiej przyszłości powinna być wybrukowana nie tylko debatami o Ukrainie (oferze), ale i o ukraińskiej „zbrodni”, „winie”, „współdziale w tragedii”. Historia Ukrainy nie miałaby stanowić monolitu, raczej mozaikę wieloetnicznych, wielonarodowych, wielokonfesyjnych narracji³. Taki namysł wy-

1 P. Ricoeur, *Pamięć, historia, zapomnienie*, przekł. J. Margasiński, Kraków 2000, s. 75–76.

2 Por. Y. Hrytsak, *On Sails and Gales, and Ships Driving Directions: Post-Soviet Ukraine*, „Ab Imperio” 1 (2004), s. 229–254; N. Copsy, *Echoes of the Past in Contemporary Politics: the case of Polish-Ukrainian Relations*, [w:] *Sussex European Institute. Working Paper No 87*, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=sei-working-paper-no-87.pdf&site=266>, s. 1–21 (15.03.2015).

3 S. Yekelchik, *Bridging the Past and the Future: Ukrainian History Writing Since Independence*, „Canadian Slavonic Papers/Revue Canadienne des Slavistes” 53 (June-Sept.-Dec. 2011) no. 2/4, s. 573. Por. szerzej: S. Plokhly, *Beyond nationality*, „Ab Imperio” 4 (2007), s. 25–46; O. Kis, *Displaced Memories of a Displaced People: Towards the Problem of Missing Polish Narratives in Lviv*, [w:] *Remembering Europe’s Expelled Peoples of the Twentieth Century*, ed. B. Törnquist-Plewa, B. Petersson, Lund 2009, s. 60–75.

kreował wiele pól badawczych, m.in. zwrócił uwagę na potrzebę ponownego „odkrycia” Galicji. Badacze – poszukując galicyjskich „utraconych światów” (właściwie wieloświatów) – z zachwytem pojęli, że ta „zapomniana przez ludzi i Boga kraina”, „wschodnie skrzydło zachodniego świata”, „przedsionek Azji”, „kolonialna baza Habsburgów” stanowi idealne miejsce inter-, transkulturowych badań⁴. Galicja bowiem, jako region kulturowy o nadzwyczaj zamazanych granicach etnicznych, narodowych, politycznych i religijnych (i to zarówno w wymiarze historycznym, jak i współczesnym), stanowi przykład regionu, w którym ludzki „kocioł” konstruował tożsamościową różnorodność i w którym indywidualne tradycje – zderzając się z kulturową różnorodnością austriackiej państwowości – tworzyły niezwykle charakterystyczną, jednocześnie ponadlokalną, a równocześnie lokalną samoświadomość⁵. Jeśli, idąc za Jarosławem Hrycakiem, uprzytomnimy sobie zachodzące w okresie XX wieku traumatyczne rozszady państwowych granic, brak stabilności społecznej egzystencji na skutek wojen i rewolucji, nie zdziwi nas – widoczny u wielu reprezentantów społeczności Europy Środkowo-Wschodniej – sentyment do „starych dobrych czasów” Galicji i Imperium Habsburgów⁶. Nie zdziwi także pociąg do odkrywania przez nich własnych korzeni, lokalnej tożsamości, „małej ojczyzny”, potrzeba odtworzenia mechanizmu – dokonanych przez rodzimych antenatów – „narodowych” wyborów czy też chęć zrozumienia motywów konstruujących dziejową metaforykę w narracjach protoplastów „narodowej” historiografii.

W 2013 roku lwowskie wydawnictwo „Litopis” opublikowało pierwszy tom dzieł zebranych ukraińskiego historyka i etnografa Bojkowszczyzny, jednocześnie księdza greckokatolickiego – Mychajła Zubryckiego (1856–1919)⁷. Pierwsza prezentacja tomu, dokonana w Narodowym Uniwersytecie

4 Zob. L. Wolff, *The Idea of Galicia: History and Fantasy in Habsburg Political Culture*, Stanford 2010; J. Brady, *Transnational Conversions: Greek Catholic Migrants and Russky Orthodox Conversion Movements in Austria-Hungary, Russia, and the Americas (1890–1914)*, PhD Dissertation, Pittsburgh 2012. Por. także pracę analizującą mit galicyjskiej biedy: S. M. Hryniuk, *A Peasant Society in Transition: Ukrainian Peasant in Five East Galician Counties 1880–1900*. A Dissertation Presented To The Faculty of Graduate Studies In Partial Fulfillment of The Requirements For The Degree of Doctor of Philosophy, University in Manitoba 1984.

5 J. Purchla, *Małopolska or Galicia: Cracows Dilemmas in Central Europe*, „Acta Slavica Iaponica” 2007 no. 15, pp. 262–263.

6 Y. Hrytsak, *The Importance of Being Galician: the Issue of Identities in Borderlands*, „Yearbook of the International Cultural Centre” 11 (2003), s. 11.

7 М. Зубрицький, *Зібрані твори і матеріали у трьох томах*, т. 1: *Наукові праці*, Львів 2013, s. 610.

im. Iwana Franki we Lwowie w ramach obchodów 20-lecia Instytutu Badań Historycznych (wrzesień 2013)⁸, wzbudziła zainteresowanie osobą Zubryckiego i jego spuścizną, ale także podsycała – istniejący od pewnego czasu w środowisku intelektualnym – dyskurs badawczy dotyczący relacji historyk – „mała ojczyzna”. Warto zapoznać polskiego czytelnika z powyższym wydawnictwem, ale zapytać również o możliwość jego wykorzystania w namysłach historycznych i historiograficzno-metodologicznych.

Redaktorom tomu udało się zebrać około 40 naukowych historyczno-etnograficznych prac uczonego opublikowanych w wydawnictwach periodycznych końca XIX i początku XX stulecia. W pracach interdyscyplinarnego kolegium redakcyjnego uczestniczyli tacy badacze, jak: Frank Sysyn, Grigorij Demian, Leonid Gerecz, Jarosław Hrycak, Oleg Pawłyszyn, Taras Romaniuk, Wasyl Sokoł. Tom opatrzony został wstępem, indeksem imion i nazw geograficznych, w przedstawionych tekstach redaktorzy zachowali oryginalną formę pisowni. Publikacja została dofinansowana z funduszy pozostawionych przez emigranta ukraińskiego w Wielkiej Brytanii, Edwarda Brodackiego. Redaktorzy planują wydanie kolejnych tomów nawiązujących do postaci Zubryckiego, jego naukowego, epistolarnego i publicystycznego dziedzictwa. Pod redakcją lwowskiego etnografa Wasyla Sokoła wydany zostanie tom drugi zawierający autobiografię, dzienniki, listy, osobiste dokumenty, bibliografię prac uczonego i prace badawcze poświęcone jego osobie. W trzecim tomie, pod redakcją Franka Sysyna, umieszczone zostaną pisma drukowane w wydawnictwach periodycznych mające charakter pozanaukowy i przyczynkarski⁹.

We wstępie do pierwszego tomu zatytułowanym „Ojciec Mychajło Zubrycki: nestor ukraińskiej wioski” przewodniczący kolegium redakcyjnego Frank Sysyn ukazał proces kształtowania się narodowej tożsamości Zubryckiego, jego poglądów społecznych, przede wszystkim zaś formowania poczucia konieczności badania przeszłej i terażniejszej egzystencji lokalnej społeczności¹⁰. Sysyn zaprezentował ogląd naukowego dorobku uczonego oraz ocenę jego wkładu w rozwój źródłoznawstwa, historii, językoznawstwa, etnografii, i folklorystyki Bojkowszczyzny. Na tle epoki ukazał głęboko refleksyjnego uczonego, duchownego i działacza społeczno-oświatowego. Przedstawmy

8 Презентація книжки М. Зубрицького (т. 1), 14.03.2013, <http://www.youtube.com/watch?v=0L7XaE2OBro> (15.03.2015).

9 *Від редакції*, [w:] М. Зубрицький, *Зібрані твори...*, s. 11–12.

10 Ф. Сисин, *Отець Михайло Зубрицький: Нестор українського села*, [w:] М. Зубрицький, *Зібрані твори...*, s. 15–41.

zatem polskiemu czytelnikowi wybrane fragmenty jego biografii¹¹. Zubrycki pochodził ze wsi Kondratów w powiecie turczańskim. Ukończył gimnazjum w Drohobyczu, po czym kontynuował naukę na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu we Lwowie. Tam zaciekał się działalnością naukową i napisał pierwszą pracę poświęconą niewolnictwu w XIII wieku. Ożenił się z Olgą Mironowicz, wnuczką duchownego greckokatolickiego ze wsi Mszańec leżącej nieopodal miejscowości Stary Sambor; po jego śmierci przejął parafię, podporządkowując swoje życie pracy duszpasterskiej, politycznej i społecznikowskiej. Zubrycki założył czytelnię, kultywował ideę społecznej samopomocy, zachęcał chłopów do zainteresowania rozwojem ekonomicznym, innowacjami technicznymi, oświatą. Był członkiem Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki (organizował m.in. etnograficzną ekspedycję naukową Towarzystwa do Mszańca, która to wyprawa zgromadziła pokaźny materiał badawczy). Starał się opisać lokalną architekturę¹², zebrać i przechować zbiory miejscowego rękodziela (eksponaty pochodzące z Mszańca znajdują się w muzeach Bazylei i Wiednia, a w Muzeum Narodowym we Lwowie – „Sąd Ostateczny” z mszańeckiej cerkwi datowany na koniec XV – początek XVI wieku). Współpracował z Iwanem Frankiem, Wołodymyrem Hnatiukiem i innymi ukraińskimi intelektualistami¹³. Jednocześnie obserwował, badał i opisywał okolicznych mieszkańców, pozostawiając po sobie 360 prac naukowych (w tym 220 publikacji w periodykach) będących w dzisiejszych czasach nieocenionym źródłem dla badaczy przeszłości Bojkowszczyzny¹⁴.

Jak wspominałem, opublikowanie pierwszego tomu *Zbioru* wywołało szerokie zainteresowanie historyków, etnologów, językoznawców, kul-

11 Szerzej zob. F. Sysyn, *The Ukrainian Populist Clergy and the Habsburgs: The Conflicted Vision of Father Mykhailo Zubryts'kyi*, [w:] *Od Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą*, red. M. R. Drozdowski, W. Walczak, K. Wiszowata-Walczak, Białystok 2012, s. 901–912; F. Sysyn, *Religion within the Ukrainian Populist Credo: The Enlightened Pastor Mykhajlo Zubrytskyi*, „Journal of Ukrainian Studies” 37 (2012), s. 85–96.

12 Zob. Т. Гошчійка, *Слїдами Михайла Зубрицького (на основі польових матеріалів з народного будівництва зібраних в с. Мишанець та Плоске, Старосамбірського р-ну Львівської обл.)*, „Народознавчі зошити” 2011 № 2 (98), s. 355–364.

13 Na temat intelektualnych związków Zubryckiego i Franki zob. *A Polemic between Ivan Franko and Mykhailo Zubrytskyi*, Dr. Frank Sysyn, <https://www.youtube.com/watch?v=-31G2lrp6as> (15.03.2015).

14 Por. analizę prac Zubryckiego: Г. Дем'ян, *Маловідомі сторінки життя і наукової праці Михайла Зубрицького*, [w:] *Праці Секції етнографії та фольклористики*, редактори Р. Кирчів, О. Купчинський, Львів 1992, s. 172–196 (Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка, 223); http://www.anthropos.net.ua/jspui/bitstream/123456789/587/1/172-196_Дем%20ян_Г.pdf. (15.03.2015).

turologów zarówno profesjonalistów-badaczy, jak i miłośników dziejów Bojkowszczyzny. Pojawił się szereg drukowanych i zamieszczanych w Internecie materiałów informacyjnych, mniej/bardziej profesjonalnych recenzji¹⁵. Warto zwrócić uwagę na tekst Oksany Kis' pt. *Cenne wydania dla ukrainoznawców*¹⁶. Przeglądając zebrane przez redaktorów dzieła materiały, odczytując omawiający twórczość Zubryckiego artykuł autorstwa Franka Sysyna, pisała: „Ukazany na tle epoki, przed nami jawi się portret wieloaspektowej, zintegrowanej, silnej osobowości, refleksyjnego i samouświadomionego uczonego, który rozumiał i kochał swój kraj, ubolewał nad losem swojej ziemi. Jako duchowny i naukowiec, ale także działacz społeczny i oświatowy, Zubrycki dbał o podniesienie materialnego i duchowego rozwoju swoich parafian: założył czytelnię, dbał o samopomoc, zachęcał chłopów do zainteresowania ekonomicznymi innowacjami i oświatą. Jego postać to przykład naukowca-działacza społecznego, ceniącego i rozumiejącego związek z narodem, który badał i w którym żył. Tego związku nie utracił do końca swojego życia i ten związek teraz przypominano dzięki omawianemu, nowo wydanemu zbiorowi jego prac”¹⁷. Szczególnie interesujące są rozważania autorki dotyczące usytuowania twórczości Zubryckiego zarówno w ukraińskiej, jak i w światowej historii nauki. Oto bowiem Zubrycki – nie będąc fachowym historykiem, idąc za powołaniem i niemal intuicyjnym podejściem badawczym – znacznie wyprzedził swój czas. Postać historyka – zdaniem badaczki – to przede wszystkim przykład naukowca-społecznika. Jako badacz-entuzjasta pragnął zebrać i opracować materiał związany z historią i etnografią Bojkowszczyzny, natomiast jako społecznik – wykorzystać zdobytą wiedzę z korzyścią dla – związanej z jego egzystencją – lokalnej społeczności. Jego spojrzenie na społeczną rolę nauki przypominało badaczce współczesne tendencje reprezentowane przez socjologię publiczną (*public sociology*)¹⁸. Zubrycki wcześniej

15 Н. Кляшторна, *Отець Михайло Зубрицький – повернення спадщини*, „Наше Слово” Історія, №3, 19.01.2014, <http://www.nasze-slowo.pl/отець-михайло-зубрицький-повернення/> (15.03.2015). Перший том праць о. М. Зубрицького вийшов друком у Львові, Бойкосвіт: 25.03.2013, <http://bojkosvit.com/pershyj-tom-prats-o-m-zubrytskoho-vyjshov-drukom-u-lvovi/> (15.03.2015).

16 О. Кісь, *Цінне видання для українознавців. Михайло Зубрицький, „Зібрані твори і матеріали у трьох томах”, т. 1: „Наукові праці, Літопис”, Львів 2013, s. 610*, „Народознавчі зошити” 2013 № 6 (114), s. 1173–1175.

17 Тамże, s. 1175.

18 Szerzej na temat socjologii publicznej zob. M. Burawoy, *Public Sociologies: Contradictions, Dilemmas, and Possibilities*, „Social Forces” 82 (June 2004) no. 4, s. 1603–1618; Public socio-

od innych miał zrozumieć konieczność zbierania, opisywania i gromadzenia relacji z wydarzeń z niedawnej przeszłości, dokumentowania pamięci, która wciąż żyła w lokalnej społeczności. Wykorzystywał metodologię historii mówionej (*oral study*), dokumentując np. wyobrażenia chłopów dotyczące poboru do wojska¹⁹. Zatem mógł nie tylko – wzorem innych badaczy – za pomocą źródeł archiwalnych ukazać instytucję poboru rekruta, ale wyobrazić kontekst społeczno-kulturowych zawirowań, jaki instytucja ta wywoływała w „narodzie”. Zdaniem badaczki wiele prac Zubryckiego (oprócz prac etnograficznych poświęconych typowym dla Bojków zajęciom gospodarskim – budownictwu i wypasowi owiec) analizowanych zgodnie ze standardami współczesnej refleksji nauki historycznej wykazuje zgodność z formatem historii życia codziennego (*Alltagsgeschichte*), natomiast materiały dotyczące głodu, epidemii cholery, kontrabandy tytoniu, pańszczyzny mogą stanowić przykład historii społecznej²⁰. Objasniając jakże różne aspekty egzystencji mieszkańców Mszańca (jak podkreślała badaczka: od stosunków rodzinnych i tradycyjnej obrzędowości – do prawa zwyczajowego i współżycia różnych warstw społecznych), Zubrycki stworzył unikatową mikrohistorię całej wioski. Co więcej, jego prace wyróżniają się kompleksowym podejściem badawczym, przede wszystkim wykorzystaniem różnych typów źródeł, szerokim spektrum materiału porównawczego, interdyscyplinarnością²¹. Stanowią także przykład badawczej dokładności i bezstronności. Duchowny historyk-etnolog rozumiał wyjątkową wagę badań dotyczących świadomości mszanieckich gospodarzy, ich przekonań i poglądów, także tych sprzecznych z nauką chrześcijańską. Był również intelektualistą samorefleksyjnym, zdającym sobie sprawę z faktu, że status duszpasterza determinuje jego możliwości jako badacza. Wreszcie – przeglądając naukową spuściznę Zubryckiego – historyczka była przekonana, że powinna ona stać się integralną częścią profesjonalnych szkoleń historyków i etnologów, wręcz modelem naukowej uczciwości i ascezy badawczej²². Przyjrzyjmy się zatem bliżej wybranym fragmentom twórczości Zubryckiego.

logy in review (telebridge with Michael Burawoy, ed. Alexei Boklin), in: *Virtualization of inter-university and academic communication: Methods, structure, communities*, ed. N. Pokrovsky, J. Round, A. Boklin, Moscow 2011, s. 121–146.

19 O. Кісь, *Цінне видання...*, s. 1174.

20 O. Кісь, *Цінне видання...*, s. 1174.

21 O. Кісь, *Цінне видання...*, s. 1174.

22 O. Кісь, *Цінне видання...*, s. 1174.

Owce, rekruci, machorka...

Jak przyznawał Sysyn, wybór materiałów do pierwszego tomu – ze względu na ogrom spuścizny Zubryckiego – był problematyczny²³. Historyka-etnografa ciekawiły praktycznie wszelkie sprawy związane z przeszłą, teraźniejszą i przyszłą egzystencją mieszkańców okolicznych wsi, różnice w strukturze socjalnej poszczególnych miejscowości, własność ziemska, powinności pańszczyźniane, praktyka wojskowej rekrutacji, podania i legendy, zabobony, kalendarz ludowy, epidemia cholery, dystrybucja i przemysł tytoniu, wypas owiec, handel bydłem itd. Czytelnik poszczególnych narracji zauważy ową pasję, z jaką Zubrycki poszukiwał wszelkich świadectw przeszłości. Interesowały go sprawy związane z działalnością lokalnej i państwowej administracji, zbierał miejscowe pieśni, kolekcjonował rękodzieło, sporządzał dokumentacyjne rysunki wiejskiej architektury czy spis chłopskiego majątku ruchomego. Jako księdza greckokatolickiego zajmowały go losy duchowieństwa, kościelnej administracji, stan materialny samych cerkwi. Zwróćmy uwagę na materiał dotyczący m.in. hodowli oraz kupna-sprzedaży mszanieckich owiec²⁴. Zubrycki etnograf przedstawił kalendarz wypasu, wiosennego „kocenia”, sposoby organizacji hodowli na halach²⁵, oznakowania jagniąt²⁶, budowy szałasów, „koszaru” (zagrody dla zwierząt)²⁷, budy (miejsca nocowania pasterzy)²⁸, metod wydoju, produkcji sera, „serowych” opłat, spożywania mleka i sera, strzyżenia i produkcji wyrobów z wełny, ze szczególnym akcentem na wierzenia pasterzy związane z zabezpieczeniem zwierząt przed zarazą, urokiem, kradzieżą itd. Zubryckiego interesowały zwłaszcza zwyczaje baców: „cerkiewne” – łączące wypas z kalendarzem liturgicznym, czy też „pozacerkiewne”, np. polewanie pasterzy wodą przez mszanieckie dziewczęta, by nie zasnęli podczas wypasu, odbieranie owiec od gospodarzy związane z „chodzeniem na wieczirki”. Badacz ukazywał także sposoby zabezpieczenia pasterzy przed monotonością ich pracy, samotnością (cytował m.in. wykonywane na halach pieśni ludowe)²⁹.

23 Від редакції, [w:] М. Зубрицький, *Зібрані твори...*, s. 11.

24 М. Зубрицький, *Годівля, купно і продаж овець у Мианци старосамбірському повіту*, [w:] М. Зубрицький, *Зібрані твори...*, s. 228–259.

25 М. Зубрицький, *Годівля, купно і продаж овець...*, s. 229–230.

26 М. Зубрицький, *Годівля, купно і продаж овець...*, s. 230–231.

27 М. Зубрицький, *Годівля, купно і продаж овець...*, s. 233–235.

28 М. Зубрицький, *Годівля, купно і продаж овець...*, s. 235–236.

29 „Пасе вівчарь вівці по високій гірці/ За ним дівчиночка з дітинов в подівці./ Та на тобі вівчарийку малейку дітину./ Як ти ї не возмеш, я ї в Дунай кину./ Ой на тобі дівчиной-

Nas jednak najbardziej interesować będą te fragmenty dzieła Zubryckiego, które odnosiły się do dziejów mszanieckich pasterzy. Historykowi zależało, by zaprezentować czytelnikowi zmiany zaszły w sposobie samego wypasu czy handlu owcami. Społeczność Bojków swoją nazwę i egzystencję wiązała w przeszłości z hodowlą i sprzedażą wołów, natomiast w drugiej połowie XIX wieku gospodarze postawili na hodowlę owiec. Jednak przez długi okres stosowany był zwyczaj, że połowę pastwisk przeznaczano pod wypas wołów i nie można było wyprowadzać na nie innych zwierząt: krów czy owiec. Zubrycki cytował dokumenty świadczące o konflikcie między „wołarcami” a „wiwcarami”:

„L.S. W niedostatku stemplowego papieru.

My Urząd i Przysiężny i Gromada wsi kameralney Mszańca, krainy lipcekiej daiemy pozwolenie Iwanowi Wołoszczakowi sołtysowi naszemu, aby pasł owce swoje, a to poki Grządki³⁰, aby między woły nie puszczał, bo jak by puszczał między woły, to my nie winni będziemy iak by dostał konfuzuą, czyli kłutnie iakowe (від воларів). Na co dla lepszey wagi y waloru rękoma własnemy podpisuiemy iako nieumieiętni pisać kładziemy znaki krzyza świętego. Signatum Mszaniec dnia 16 maji 1795. Iwan Siwak, przysiężny, Jacko Drychnicz † z gromady, Jacko Drychnicz † (другий), Fedio Krawcowycz † Hnat Sysyn † Paweł Nahyna † Iwan Hrycuna † Andry Zubal † Iwan Osofayło † Ichnat Wołoszynowski † Hryc Paraszczak † Iwan Kiszczak † Ję Steckiewicz Pasarz”³¹.

Dawny handel wołami przerodził się w handel owcami. Zubrycki opisywał „chodzenie” mszanieckich gospodarzy „na Hucuły”. Przy czym handel stawał się nie tyle indywidualną, lecz raczej „gromadną” rzeczywistością całej wioski. Przedsięwzięcie należało przygotować, a zakupione stado

ко половину вовець./ Не повідай ти дівчиночко, же я йому йотиць./ А на тобі дівчиночко половину хліба, Повідж, повідж дівчиночко на старого діда./ Хиба би я молодейка розуму не мала./ Жеби я на староху діда повідала./ Як вівчарья не любити, у вівчарья вівці./ У вівчарья по за ремінь білі сороківці./ Як вівчарья не любити, у вівчарья конї./ У вівчарья по за ремінь дукати червонї./ Ой вівчарью, вівчарьейку та не паси вівці./ Та не давай молодицям по три сороківці./ Вівчарьку кривоногий, не випасуй перелоги./ Бо я буду йміньа пасти, тобов буде зима трьасти./ Вівчарью, вівчарьейку, солодка” жентиця, Як ся вівці покажуть, твоя шибениця” (М. Зубрицький, *Годівля, купно і продаж овець...*, s. 237).

30 Redaktorzy wyłumaczyli zastosowane wyrażenie w przypisie, zob. M. Zубрицький, *Годівля, купно і продаж овець...*, s. 238.

31 М. Зубрицький, *Годівля, купно і продаж овець...*, s. 238.

dostarczyć bezpiecznie na miejsce. Poza tym sama „akcja” wymagała urzędowego zezwolenia. Historyk prezentował czytelnikowi znalezione przez siebie tzw. „atestaty”:

„Komu o tem będzie należało wiedzieć iako to Wielmożnym ychmę Panum Dziedzicum, Possessorum, Dzierzawcum, Ekonomum, Dyspozytorum y ynnym, ze te ludzie nie zadne spiegi ani hultaie tylko gospodarze podciwe z krainy Lipecki, z ekonomii Samborski, ze wsi mszanca ydo za zarobkiem w swoim handlu, azeby nie mieli zadnyi ograwacy i turbacyi nigdzie to iest wyrazonych tych gospodarzu pieciu, bo iezeli by te ludzie w tamtym kraiu yakowo napasc mieli, to bysmy także w swoi ziemi rewanzowac musieli, d 14 cebrys (може octobris?) 1761. D. Zderkiewicz wsi administrator Samborski”³².

Transakcja często wymagała znacznych środków finansowych. Dlatego mieszkańcy chętnie pożyczali sobie pieniądze, mając nadzieję na wspólny zysk. Warto tutaj zwrócić uwagę na narrację poświęconą mszanieckiemu Żydowi o imieniu Gerszko (Herszko), który – do czasu wprowadzenia przez władze austriackie prawodawstwa przeciwnego lichwie (1877) – pożyczał pieniądze, stając się pośrednikiem, „rękojmią” ich przedsięwzięć finansowych³³. Mieszkańcy chętnie zabierali go na wyprawy kupieckie, mając nadzieję, że wytarguje dla nich lepsze warunki kupna-sprzedaży owiec. Jednak pod koniec XIX wieku „pomoc” ta okazała się zbyt cenna, a gospodarze – ze względu na przyczyny finansowe, ale i na „sobotnie” obyczaje Gerszko – starali się prowadzić handel samodzielnie. Jak tłumaczył Zubrycki, mszaniecki gospodarz przestał potrzebować żydowskiego pośrednika, stał się podmiotem handlowej transakcji³⁴.

W narracji historyka dostrzegamy, w jaki sposób przejście od pasterstwa do gospodarki rolno-hodowlanej, szałasnictwo – w którym wypas zwierząt prowadzony przez zawodowych pasterzy stał się zajęciem sezonowym (letni wypas na wspólnych pastwiskach wysokogórskich, z równoczesnym wypasem indywidualnym w pozostałym okresie na własnych pastwiskach) – wpłynęły nie tylko na zmianę ekonomicznych podstaw bytowania, ale także kształt sieci społecznych zależności. Wspólnotowe oddawanie owiec paster-

32 M. Зубрицький, *Годівля, купно і продаж овець...*, s. 250.

33 M. Зубрицький, *Годівля, купно і продаж овець...*, s. 249.

34 M. Зубрицький, *Годівля, купно і продаж овець...*, s. 249–250.

rzom, wspólnotowość pastwisk, wspólnotowa obrona przed kradzieżą owiec, wspólnotowy strach przed zachłannością pasterzy wypasających „obce” owce konstruowały ową „tutejszość” mszanieckich gospodarzy-pasterzy.

Zwróćmy uwagę na kolejną narrację badacza, tym razem dotyczącą przymusowego poboru do wojska w Galicji końca XVIII – początku XIX wieku³⁵. Rozpoczął ją Zubrycki od własnych, subiektywnych spostrzeżeń. Stanowczo podkreślał, że pobór stanowił nadzwyczaj ciężkie jarzmo dla rolniczej społeczności wiejskiej, nieprzywykłej do służby wojskowej za czasów Rzeczypospolitej³⁶. Przedstawiał opis takiego poboru dostrzeżony oczyma osób najbardziej zainteresowanych, tj. przerażonych mieszkańców Mszańca i okolic. Ukazywał zatem wizję młodego człowieka, wiodącego pełne spokoju życie wieśniacze, nieoczekiwanie przerwane. „A tutaj nagle – pisał – poczęli go siłą ciągnąć przed panów, a przed tym obcięli mu długie włosy, jakie matka do tego czasu mu starannie wyczesywała. [...] Zaczynały się jego męki i cierpienia”. Trafiał bowiem do obcego mu społecznie środowiska, pośród pijane żołdactwo, będące językowym, konfesyjnym, narodowo-obyczajowym tygłem. Wracając po latach w rodzinne strony, naznaczony wojennymi przeżyciami, nie mógł odnaleźć swojego miejsca w wiejskiej społeczności, rzadko zakładał rodzinę, pozostawał dla najbliższych „kapralem Jurkiem”³⁷. „Branka” miała szczególnie negatywny wpływ na społeczność lokalną w chwili ucieczki poborowego, bowiem miejscowy wójt stawał się odpowiedzialny za „wyłowienie” i doprowadzenie uciekiniera. Prowadziło to do lokalnych, społecznych podziałów, często rodzinnych tragedii. Dlatego też – pragnąc ustrzec się poboru – zawczasu kaleczono swoje ciała. Jak pisał Zubrycki: „W Mszańcu opowiadają, że matki wypalały swoim dzieciom rozpalonym drutem oko, żeby, jak urosną, nie nadawały się do wojska”³⁸. Relacjonował także zasłyszane opowieści o mieszkańcach wioski, którzy wylamywali lub obcinali sobie palce (głównie drugi palec u prawej ręki)³⁹.

35 М. Зубрицький, *Причинки до історії рекрутчини в Галичині при кінці XVIII і до половини XIX століття. Матеріали і замітки*, [w:] М. Зубрицький, *Годівля, купно і продаж овець...*, s. 163–177.

36 Szerzej: M. Baczkowski, *Pod czarno-żółtymi sztandarami. Galicja i jej mieszkańcy wobec austro-węgierskich struktur militarycznych 1868–1914*, Kraków 2003.

37 М. Зубрицький, *Причинки до історії...*, s. 163.

38 М. Зубрицький, *Причинки до історії...*, s. 164.

39 „Лисчин Павло служив вже в війську (1848 р.), вернув на урльоп, а дома була вже і жінка і одна дитина. Домів вернув, але знал, що треба буде невдовзі знов іти. А дома докоряла йому теща, що знов піде і лишить на клопоті жінку і дитину. Най би що з собою зробив, як другі люди, щоби його вже не кликали. Тай і він сам не рад був іти. Рада в раду рішив

Członkowie komisji poborowych, zdając sobie sprawę ze wzburzenia, jakie wśród lokalnej społeczności wywoływał pobór, pragnęli łagodzić jej nastroje, m.in. poprzez wytworzenie złudnego poczucia dokonywania przez nią wyboru. Posyłali zatem do mszanieckich mieszkańców pismo, prosząc: „Dajcie jakiegoś sługę, jeśli niezdatny do roboty, albo się nie szanuje, albo jeśli jest dwóch braci, i jeśli nie żyją w zgodzie, to jednego oddajcie do wojska, i to młodszego, a starszy niech zostanie w domu”⁴⁰. Akceptowali także i często pozytywnie rozpatrywali petycje oraz prośby lokalnej „gromady” w sprawie cofnięcia nakazu poborowego. Zubrycki cytował zapisane przez mieszkańców Mszańca „zaświadczenie” dla młodego rekruta (1820):

„Zaświadczenie

Niżey podpisany urząd i gromada wsi kameralney Mszańca zaświadcza my Łuciwowi Moskalowi mieszkającego pod Nm 40m, ktoren od ożeniania swego po oycu posiada gruntu, iako własciwy gospodarz, trzy pręty pola i pół, z łazami, ogrodami, sianozięciami, pastwiskami, placami i innemi przynależytosciami do tegoż gruntu. Obsiewu na tym gruncie różnego gatunku zboża wysiewa corocznie 15cie korcy; bydła ma wołów para jedna, krow trzy, klacz jedna, owiec trzy, wszelkie ruchome i nieruchome gospodarstwo. Więć my gromada zaświadcza my i zeznaemy, sumiennie i sprawiedliwie, że Łuc Moskal u swego oycy sam jeden na gospodarstwie zostaie, zadnych nie ma braci, ani siostr tegoż oyciec cierpi choroby kazdego miesiaca na głowę przez sześć dni, gdzie tey choroby iuz od kilkunastu lat cierpi. A zatem upraszamy iak nayupokorniey cała gromada, aby Łuc Moskal, ktoren iest konsygnowany do woyskowego stanu był na swoje gospodarstwo przywrocony. To zaswiadcza my znakom krzyża świętego podpisuiemy się. Datum Mszańec dnia 26-o Augusta 820 Łukasz Mysiow † woyt, Fedio Siwak † przysięzny, Hnat Paraszczak z gromady, Łesio Sysyn † dto, Andriy Siwak † dto, Petro Mysiow † dto, Jakim Opalak † dto, Michał Makar † dto, Hryc Berdyc † dto, Hnat Michalkow

ся відтяти палець. Вийшов на двір, положив палець на ковбицю, а брат його старший поставив топір на середній чиколонок, ударив довбнею по топорі і палець відпав, лиш ше теліпав ся на спідній шкірці. Кров пішла щорком, ледви затамовали. Та се йому не помогло. За окалічене себе засудили його на вязницю і веліли дальше служити. Був в угорській кампанії і, як сам оповідав бачив самого Кошута, як клепає австрійських воєків по плечах і хвалив їх за хоробрість” (М. Зубрицький, *Причинки до історії...*, s. 164–165).

40 М. Зубрицький, *Причинки до історії...*, s. 166.

† dto, Senko Demuszka † dto, Hnat Bielak † dto, Imieniem całej gromady (pieczęć) Vidit Verwaltung den 28 aug. 820, Rybicki Verwal”⁴¹.

Kolejny materiał, na który postanowiłem zwrócić uwagę, dotyczy przemytu tzw. machorki (bakun) przez XIX-wiecznych galicyjskich górali⁴². Handel tytoniem stanowił niezwykle intratne zajęcie. Po odpowiednim preparowaniu tzw. tytoniu szlacheznego wytwarzano z niego tytoń fajkowy, papierosy, cygara (cygaretki), tabakę i tytoń do żucia⁴³. Wysokie ceny prowokowały podejmowanie prób rodzimej uprawy tytoniu, m.in. odmiany bakun (*Nicotiana rustica* L.)⁴⁴. Uprawa i handel bakunem (machorką) sprowadzanym głównie z Węgier stały się – wobec wprowadzonego przez władze austriackie monopolu tytoniowego – działaniem nielegalnym. Zubryckiego ciekawił zwyczaj palenia machorki; opisywał przygotowanie „suszu”, nabijania fajki (lulki), rozpalania, zaciągania się i – wynikającego z mocnego, gryzącego język i podniebienie dymu – plucia („pstrykania śliną”)⁴⁵. Jak pisał: „[...] dobry palacz i spluwacz może podczas wypalenia jednej fajki zapluć całą podłogę w chacie”. Palenie czy też żucie tytoniu było tak powszechnym nawykiem ówczesnych mieszkańców (kobiet, mężczyzn i dzieci), że podporządkowano „fajce” wszelkie działania codziennej egzystencji⁴⁶. Dla Zubryckiego interesująca była nielegalna uprawa tytoniu. Przygotowane wcześniej rozsady chłopci sadzili potajemnie w miejscach niedostępnych (np. w zbożu), pielęgowali je, nie dopuszczając do bujnego wzrostu, zbierali liście, nizali na sznury i tak przygotowane „suszyli”, ukrywając w dzień, a nocą wystawiając na „rosę”. Taka „uprawa” – jako nielegalna – stanowiła proceder niebezpieczny, dlatego mszanieccy gospodarze woleli zaopatrywać się w tytoń pochodzący z przemytu. „Chodzili” grupami w okresie od jesieni do wiosny, wykorzystując – uboższy w zajęcia gospodarskie – okres zimowy. Każdy tzw. „baku-

41 M. Зубрицький, *Причинки до історії...*, s. 171.

42 M. Зубрицький, *Пачкарство бакуну (тютюну) в горах у Галичині в XIX ст.*, [w:] M. Зубрицький, *Зібрані твори...*, s. 268–287.

43 A. Grzybowski, *Historia tytoniu w Europie*, „Herba Polonica” 52 (2006) no. 4, s. 149–150. Por. także: A. Dziubiński, *Z dziejów nalogu tytoniowego i produkcji wyrobów nikotynowych w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, „Kwartalnik Historyczny” 105 (1998) nr 2, s. 33–51.

44 Rodzaj *Nicotiana* – tytoń jest reprezentowany przez dwa gatunki: *Nicotiana rustica* i *Nicotiana tabacum*. *Nicotiana rustica* – tytoń bakun rośnie głównie na terenie Rosji, Ukrainy, Mołdawii, Gruzji i Polski oraz Ameryki Płd. W pozostałej części świata rośnie *Nicotiana tabacum* – tytoń szlachezny, który jest tytoniem uprawnym. Por. A. Starek, I. Podolak, *Rakotwórcze działanie dymu tytoniowego*, „Roczniki Państwowego Zakładu Higieny” 60 (2009) nr 4, s. 303.

45 M. Зубрицький, *Пачкарство бакуну...*, s. 268.

46 M. Зубрицький, *Пачкарство бакуну...*, s. 268–269.

niar” zabierał samodzielnie uzbierane, pożyczone lub uzyskane pod zastaw pieniądze potrzebne na zakup tytoniu. Należało zaopatrzyć się w taką jego ilość, by „towar” dostarczyć, posługując się własną siłą fizyczną. Kolejnym etapem było nocne zakupienie tytoniu bezpośrednio u rolnika (producenta) lub u droższego – jednak zawsze posiadającego „towar” – pośrednika. W dalszej kolejności przygotowanie, odpowiedni – związany z troską o zachowanie świeżości produktu – „załadunek”, niebezpieczny – odbywany w trudnych warunkach atmosferycznych, w obawie przed kradzieżą, pobiciem, śmiercią – powrót⁴⁷. Starano się zmieniać trasę przemarszu, zmylić pilnujących górskich traktów, „łowiących” przemytników, rewizorów. Dostarczenie tytoniu nie oznaczało pomyślnego zakończenia „bakuniarstwa”. Zubrycki pisał: „Jak bakuniar niósł bakun do domu, całą drogę myślał, gdzie go ukryć”. Chował zatem w budynkach gospodarskich, w stertach siana, snopach skoszonego zboża, w wykopanych jamach⁴⁸. „Towar” należało sprzedać na miejscu lub dotrzeć do klienta, częściej jednak pozostawiano go na własne potrzeby. Badacz wymieniał sławnych, zajmujących się procederem „chodzenia”, górali-bakuniarów⁴⁹, starał się wyliczyć ilość takich wypraw, określić możliwe dochody przemytników⁵⁰, ale także opisywał niebezpieczeństwa związane z przemytem, relacjonował przypadki zakończone tragicznym finałem⁵¹. Zubryckiego zajmowały także sposoby przeciwstawienia się procederowi ze strony władz austro-węgierskich. Skoro represje, nakładanie wysokich kar finansowych i pozbawienia wolności nie przynosiły efektu, starano się zachęcić duchowieństwo greckokatolickie do pracy duszpasterskiej na rzecz przeciwdziałania przemytowi, wręcz zobowiązano do tego przemyski konsystorz⁵². Zdaniem Zubryckiego takie działania odnosiły niewielki skutek,

47 Niezwykle wymowne w tym kontekście są słowa spisanej przez Zubryckiego pieśni ludowej: „Верх Бескіда Калинова/ Стоїт ми там коршма нова./ А в тій коршмі дуганьоше./ Шляхтів Янцьо дуган несе./ Несе, їмавут го дуганьоше./ Як з’їмали, то го збили, скатували./ Виділа го мамця його./ Кричит, плаче, жалує го./ Ой сину мій! Тівки рочки ти воював, / Деж ти товар подівав? Мамцо моя люба/ Не звидаш ся, што ня болит./ Лем ся звидаш о товари/ Видів його татцю его./ Кричит, плаче, жалує го./ Синочку мій милий./ Тівки рочки ти воював./ Деж ти товар подівав?/ Татцю мій милий, любий./ Не звидаш ся, што ня болит./ Лем ся звидаш о товари./ Виділа го сестра його./ Кричит, плаче, жалує го./ Братцю мій най-милійший./ Тівки рочки ти воював./ Дес здоровья подівав?/ Сестро моя мила./ Не звидаш ся за товари./ Лем ся звидаш, што ня болит” (М. Зубрицький, *Пачкарство бакуну*..., s. 278).

48 М. Зубрицький, *Пачкарство бакуну*..., s. 280.

49 М. Зубрицький, *Пачкарство бакуну*..., s. 271–272.

50 М. Зубрицький, *Пачкарство бакуну*..., s. 271.

51 М. Зубрицький, *Пачкарство бакуну*..., s. 272–273.

52 М. Зубрицький, *Пачкарство бакуну*..., s. 273.

a jedynym sposobem walki z przemytem było przeprowadzanie przez decydentów nieustannych rewizji, tzw. „rewizorów”, w domach prywatnych, karczmach, młynach; rewizji – dodajmy – związanych z przemocą fizyczną, kradzieżą chłopskiego majątku, łapownictwem. Zubrycki spisywał zarówno opowiadania naocznych świadków, jak i zasłyszane relacje mieszkańców dotyczące dawno zaistniałych wydarzeń (opowieść Iwana, brata Mitra; opowieść Hryc Hrycuna, gazdy z Mszańca; opowieść Jacko Sucheego). Relacjonował zatem opowieść jednego z gazdów: „Rewizorzy przychodzili często do wioski nocą [...] stawali pod oknem, stukali w szybę i krzyczeli: „Kumie! Kumie! Wstawajcie!” – Gazda budził się i słysząc wołanie, myślał, że naprawdę jakiś kum woła; wstawał i szedł otworzyć drzwi, patrzył, a przed drzwiami stoi rewizor. Szedł on od razu do izby i kazał pokazać sobie fajkę, bo wiedział, że gazda do spania dobrze sobie podpala z zapieczonej fajki. Jak gazda nie chciał oddać fajki, rewizor przetrząsał wszystkie kąty dopóki jej nie znalazł, po czym zabierał tytoń, a gazda płacił karę”⁵³. Znalazienie nielegalnej machorki/bakunu wiązało się z rozprawą sądową, karą pieniężną, rzadziej z karą pozbawienia wolności. Zubrycki cytował dokument wystawiony przez C.K. Powiatową Dyрекję Skarbu w sprawie nielegalnego posiadania tytoniu przez gazdę mszanieckiego Fedię Sysyna.

„1. L. 5335/872

Do Fedia Sysyna w Mszańcu.

Prawomocnym wyrokiem tutejszym z dnia 17 wrzesnia 1871 do 1. 1792 Fedio Sysyn za ciężkie przestępstwo dochodowe przez nieprawne nabycie 3 18/32 funtów tytoniu liściowego na karę pieniężną w kwocie 44 złr. 80 cent, a w razie niemożebności odebrania tey kwoty na pojedynczy areszt siedmiu dni zasądzony został.

Ponieważ ta kwota kary według poswiadczenia urzędu gminnego w Mszańcu z dnia 3. Maja 1872 do 1.17 z powodu ubóstwa Fedia Sysyn odebraną być nie może, przeto wzywa się Fedia Sysyn, by w przeciągu 14 dni, rachując od dnia doręczenia niniejszego wezwania, w c.k. Sądzie powiatowym w Starymmiescie do odsiedzenia tey kary stawił się.

C.k. powiatowa Dyrekcyja skarbu.

Sambor dnia 18-go lipca 1872

Lobot.”⁵⁴.

53 М. Зубрицький, *Пачкарство бакуну...*, s. 283.

54 М. Зубрицький, *Пачкарство бакуну...*, s. 281.

Prawdę powiedziawszy, przeglądając opinie Zubryckiego dotyczące oddziaływania rewizji na ukraińskość i jej kulturę, odnajdziemy pewien dualizm interpretacyjny. Otóż rewizorzy podczas przeszukiwania domów prywatnych przeglądali zgromadzone przez właścicieli dokumenty, poszukując wszelkich wiadomości o prowadzonej przez nich nielegalnej działalności. Ze względu na strach przed takimi akcjami gospodarze niszczyli wszelkie pozbawione tzw. „stempla” dokumenty, co doprowadziło do utraty wielu materiałów mogących posłużyć badaczom do studiowania przeszłości regionu⁵⁵. Z drugiej strony Zubrycki wskazywał na towarzyszące rewizjom zmiany w sposobie myślenia, zachowania, sprzyjające integracji lokalnej społeczności. Rewizorzy byli „galicyjskimi” lub „węgierskimi” urzędnikami, „bakuniary” natomiast – lokalnymi gazdami, „tutejszą” społecznością góralską. To myślenie „my” i „oni” uwidaczniało się na wszystkich etapach „chodzenia”, a bohaterami ludowych pieśni i opowiadań byli – potrafiący w finezyjny sposób dokonać przemytu, zmyślnie ukryć tytoń i fajkę – mszanieccy przemytnicy, palacze tytoniu⁵⁶. Ten sposób myślenia szczególnie wyeksponowany został na końcu narracji. Historyk-etnolog odniósł się tym razem do kwestii polskiej. Pisał:

„Polscy rewolucjoniści 1848 r. próbujący zbuntować nasz naród, aby pomógł odbudować Polskę, między innymi swoimi naukami dowodzili i tego, że to mały, drewniany Niemiec zabrał część polskiej ziemi, zaprowadził pańszczyznę, złych urzędników, wiedzie młodych parobków w rekruty i nie pozwala ludziom – sadzić i palić machorki (bakun). Jednak jak nastanie Polska, to jej rząd pozwoli ludziom i sadzić tytoń i go palić. Jednak mężczyźni nie chodzili po tytoń po to, by pomóc budować Polskę, a woleli przekradać się za Beskid, uciekając przed rewizorami i palić machorkę (bakun) zdobytą trudem. Ludzie nie dali się złapać w zastawioną pułapkę, a nawet przypusz-

55 М. Зубрицький, *Пачкарство бакуну...*, s. 281.

56 „Демушин Ігнат з Галівки (старосамбірського пов.) кури в файку, а на того надійшов ревізор. З хижі виділи, як ішов по під вікна, і хтось повів, що він іде. Давали обідати і на столі поставили миску с борщом, а Ігнат скрутив ся, де би сховати файку, а відтак впустив її в борщ. Посідали їсти і їдять поволи, а все видпочивають, беруть лижки в руки, зачирають, сербають борщ, а відтак кладуть лижки на стіл, а газдиня з кілько разів доливала сьвіжого борщу, щоби не видно було люльки. Ревізор питає ся, де файка, але Ігнат відпирив ся, що не мав файки. Та ревізор не повірив, повідає: «Таж я видів крузь, вікно, як ти кури!» І глядав всюди файки, але не найшов, а відтак просив Ігната, щоби йому показав, де подів люльку і обіцяв, що нічого йому злого не зробить. Тодги винав Ігнат файку з борщу і показав ревізорови. (Записано в Галівці на Горячині у Івана Кулиняка, тамошного газди)“ (М. Зубрицький, *Пачкарство бакуну...*, s. 284–285).

czali, że jak by powstało państwo polskie, to skorzystałoby z nauki małego Niemca i u siebie wprowadziłoby monopol produkcji i sprzedaży tytoniu”⁵⁷.

Czytając Zubryckiego...

Jako historyka historiografii interesowało mnie, jakie elementy determinowały spojrzenie badawcze Zubryckiego. Czy wynikało ono z jakiegoś wyprzedzającego czas – historiograficzno-metodologicznego zmysłu? Czy mszaniecki duchowny może być uważany za prekursora historii zanurzonej w *oral study*, mikrohistorii czy humanistyki zafascynowanej *public sociology*? Można wysunąć taką hipotezę, jednak pod warunkiem, że twórczość Zubryckiego będziemy analizować w kontekście wykorzystanych przez niego metod, a nie określonej – paradygmatycznie rozumianej – praktyki badawczej. Niezwykle niebezpiecznym zabiegiem może być imputowanie kulturze XIX wieku metodologicznych namysłów czasów nam współczesnych. Zarówno mikrohistoria, socjologia publiczna, jak i *oral study* dysponują specyficzną ontologią, epistemologią, aksjologią, metodologią, osadzone są w określonym kulturowym czasie i jako elementy historycznych przemian kultury można je badać za pomocą metod antropologii wiedzy⁵⁸. W tym kontekście „narracja” Zubryckiego nie będzie mikrohistoryczna, społeczna czy oralna, ukáže nam raczej ludzkie oblicze historii; historii, która w ostatnim stuleciu zbyt często była poddawana dekonstrukcji konstruktorów, dekolonizacji kolonizatorów, genderyzacji homofobów, historii, która zapomniała, że jej podmiotem jest – osadzony w kulturze i ograniczony swoją duchowością oraz fizycznością – człowiek. Człowiek ten w namysłach historyka-kapłana nie jest w pierwszej kolejności ani Bojkiem, ani Rusinem, Ukraińcem, Polakiem, Austriakiem,

57 M. Зубрицький, *Пачкарство бакуну...*, s. 287.

58 Szerzej na temat założeń antropologii wiedzy: B. Płonka-Syroka, *Medycyna w historii i kulturze – studia z antropologii wiedzy*, Wrocław 2013; B. Płonka-Syroka, *Antropologia wiedzy – nowa dyscyplina badań humanistycznych*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 53 (2008) nr 1, s. 163–169; B. Płonka-Syroka, *Antropologia wiedzy – nowa perspektywa badań nad historią nauk przyrodniczych*, [w:] *Perspektywy badań interdyscyplinarnych*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2006, s. 29–37 (Acta Universitatis Wratislaviensis No 2966, Historia 175); B. Płonka-Syroka, *Tradycje interpretacyjne w filozofii europejskiej a kształtowanie się standardu antropologii wiedzy*, [w:] *Klio viae et in viae. Opuscula Marco Cetwinski dedicata*, red. A. Odrzywolska-Kidawa, Warszawa 2010, s. 261–268. W namyśle nad definicją, zakresem, celami antropologii wiedzy oprócz Płonki-Syroki brali udział również: Tadeusz Srogosz, Wojciech Wrzosek, Wiktor Werner, Leon Miodyński, Leszek Kleszcz, Jakub Mirkiewicz, Jaromir Jeszke. Por. *Antropologia wiedzy. Perspektywy badawcze dyscypliny*, red. B. Płonka-Syroka, Wrocław 2005.

Węgrem, prawosławnym, katolikiem, socjalistą, jest... mężem, który dąży do materialnego zabezpieczenia rodziny, ojcem martwiącym się o wykształcenie potomstwa, matką przerażoną poborem syna do wojska, młodym gazdą ukrywającym przed „rewizorami” fajkę z machorką, „tutejszym” zmuszonym opuścić rodzimą wioskę, by służyć w austriackiej armii i który – ze względu na traumatyczne przeżycia – nigdy owej „tutejszości” nie odnajdzie. Czytając narracje Zubryckiego, zapominamy o „wielkiej” historii, nie jesteśmy świadkami cywilizacyjnych zmagania, państwowych awantur czy cerkiewno-kościelnych uniesień. Zubrycki ukazuje nam dzieje z perspektywy... parafii, w nich to odbija się rzeczywistość ówczesnego „świata”.

Jest oczywiste, że stojąc naprzeciw spuścizny Zubryckiego, możemy analizować ją w kontekście współczesnych nam osiągnięć nauki historycznej. Myślę jednak, że jesteśmy coś historykowi-kapłanowi winni, a mianowicie – naukowe zrozumienie jego twórczości badawczej w kontekście kultury ją konstruującej. Wykorzystując współczesną metodologię antropologii wiedzy, powinniśmy zastanowić się nad kulturowymi elementami stanowiącymi twórczość intelektualną Zubryckiego. Poszukiwać ich powinniśmy w przemianach nauki, szczególnie historycznej końca XIX – początku XX wieku, ale także we wszelkich przejawach kulturowej egzystencji naszego duchownego. Uprawiał on bowiem swoje intelektualne refleksje poprzez elementy sterujące kulturą, w której funkcjonował. Ową „kulturę” możemy przedstawić jako matrycę (matrix) zawierającą specyficzne założenia kulturowe, określone symbole, odpowiednią relację wartości i norm do postaw i zachowań⁵⁹. Jednak taki ogląd badawczy wymaga dogłębnych studiów osadzających naszego kapłana na różnych poziomach „austriackiej” rzeczywistości kulturowej. Studiów takich nie sposób prowadzić bez szerokiej kwerendy archiwalnej, mającej za zadanie zebranie intelektualnego dziedzictwa Zubryckiego. Dzięki badaniom zespołu kierowanego przez Franka Sysyna i wydawanym kolejnym tomom *Zubryciana* łatwiej nam będzie odkryć sposoby myślenia i działania historyka-kapłana, zrozumieć mechanizmy doko-

59 Przedstawione założenia metodologiczne wykorzystałem podczas analizy twórczości intelektualnej Ludwika Ostrowskiej, por. N. Morawiec, *Feminizowanie historii a soteriologiczny wymiar kobiecości – na przykładzie „Opowiadania o Historii powszechnej dla ludu wiejskiego” Ludwika hrabiny Ostrowskiej, dziedziczki z Maluszyna*, [w:] *Życie prywatne Polaków w XIX wieku*, t. 1: „Portret kobiety”. *Polki w realiach epoki*, red. M. Korybut-Marciniak, M. Zbrzeźniak, Łódź 2014, s. 87–109 oraz Franciszka Rawity-Gawrońskiego, por. *Chleb, książki, truskawki. Rawity-Gawrońskiego „uprawianie” historii (przyczynki do antropologii wiedzy/historiografii)*, [w:] *Życie prywatne Polaków w XIX wieku*, red. M. Korybut-Marciniak, M. Zbrzeźniak, Olsztyn 2013, s. 67–89.

nanych przez niego „narodowych” wyborów, rozpoznać kulturowy obraz jego historiografii oraz – odgadnąć motywy konstruujące metaforykę jego dziejowych narracji.

Bibliografia

- A Polemic between Ivan Franko and Mykhailo Zubrytskyi, Dr. Frank Sysyn*, <https://www.youtube.com/watch?v=-31G2lrp6as> (15.03.2015).
- Antropologia wiedzy. Perspektywy badawcze dyscypliny*, red. B. Płonka-Syroka, Wrocław 2005.
- Baczkowski M., *Pod czarno-żółtymi sztandarami. Galicja i jej mieszkańcy wobec austro-węgierskich struktur militarnych 1868–1914*, Kraków 2003.
- Brady J., *Transnational Conversions: Greek Catholic Migrants and Russky Orthodox Conversion Movements in Austria-Hungary, Russia, and the Americas (1890–1914)*, PhD Dissertation, Pittsburgh 2012.
- Burawoy M., *Public Sociologies: Contradictions, Dilemmas, and Possibilities*, „Social Forces” 82 (June 2004) no. 4, s. 1603–1618.
- Copsey N., *Echoes of the Past in Contemporary Politics: the case of Polish-Ukrainian Relations*, [w:] *Sussex European Institute. Working Paper No 87*, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=sei-working-paper-no-87.pdf&site=266>, s. 1–21 (15.03.2015).
- Dziubiński A., *Z dziejów nałogu tytoniowego i produkcji wyrobów nikotynowych w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, „Kwartalnik Historyczny” 105 (1998) nr 2, s. 33–51.
- Grzybowski A., *Historia tytoniu w Europie*, „Herba Polonica” 52 (2006) no. 4, s. 149–150.
- Hryniuk S. M., *A Peasant Society in Transition: Ukrainian Peasant in Five East Galician Counties 1880–1900*. A Dissertation Presented To The Faculty of Graduate Studies In Partial Fulfillment of The Requirements For The Degree of Doctor of Philosophy, University in Manitoba 1984.
- Hrytsak Y., *The Importance of Being Galician: the Issue of Identities in Borderlands*, „Yearbook of the International Cultural Centre” 11 (2003), s. 11–18.
- Hrytsak Y., *On Sails and Gales, and Ships Driving Directions: Post-Soviet Ukraine*, „Ab Imperio” 2004 no. 1, s. 229–254.
- Kis O., *Displaced Memories of a Displaced People: Towards the Problem of Missing Polish Narratives in Lviv*, [w:] *Remembering Europe’s Expelled Peoples of the Twentieth Century*, ed. Barbara Törnquist-Plewa, Bo Petersson, Lund 2009, s. 60–75.
- Morawiec N., *Chleb, książki, truskawki. Rawity-Gawrońskiego uprawianie historii (przyczynek do antropologii wiedzy/historiografii)*, [w:] *Życie prywatne Polaków w XIX wieku*, red. M. Korybut-Marciniak, M. Zbrzeźniak, Olsztyn 2013, s. 67–89.
- Morawiec N., *Feminizowanie historii a soteriologiczny wymiar kobiecości – na przykładzie „Opowiadania o Historii powszechnej dla ludu wiejskiego” Ludwiki hrabiny Ostrowskiej*,

- dziedziczki z Maluszyna, [w:] *Życie prywatne Polaków w XIX wieku*, t. 1: „Portret kobiety”. *Polki w realiach epoki*, red. M. Korybut-Marciniak, M. Zbrzeźniak, Łódź 2014, s. 87–109.
- Plokhly S., *Beyond nationality*, „Ab Imperio” 2007 no. 4, s. 25–46.
- Płonka-Syroka B., *Antropologia wiedzy – nowa perspektywa badań nad historią nauk przyrodniczych*, [w:] *Perspektywy badań interdyscyplinarnych*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2006, s. 29–37 (Acta Universitatis Wratislaviensis No 2966, Historia 175).
- Płonka-Syroka B., *Antropologia wiedzy – nowa dyscyplina badań humanistycznych*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 53 (2008) nr 1, s. 163–169.
- Płonka-Syroka B., *Tradycje interpretacyjne w filozofii europejskiej a kształtowanie się standardu antropologii wiedzy*, [w:] *Klio viae et inviae. Opuscula Marco Cetwinski dedicata*, red. A. Odrzywolska-Kidawa, Warszawa 2010, s. 261–268.
- Płonka-Syroka B., *Medycyna w historii i kulturze – studia z antropologii wiedzy*, Wrocław 2013.
- Public sociology in review (telebridge with Michael Burawoy, ed. Alexei Boklin)*, [w:] *Virtualization of inter-university and academic communication: Methods, structure, communities*, ed. N. Pokrovsky, J. Round, A. Boklin, Moscow 2011, s. 121–146.
- Purchla J., *Małopolska or Galicia: Cracows Dilemmas in Central Europe*, „Acta Slavica Iaponica” 2007 no. 15, s. 262–263.
- Ricoeur P., *Pamięć, historia, zapomnienie*, przekł. J. Margasiński, Kraków 2000.
- Starek A., Podolak I., *Rakotwórcze działanie dymu tytoniowego*, „Roczniki Państwowego Zakładu Higieny” 60 (2009) nr 4, s. 303.
- Sysyn F., *The Ukrainian Populist Clergy and the Habsburgs: The Conflicted Vision of Father Mykhailo Zubryts'kyi*, [w:] *Od Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą*, red. M. R. Drozdowski, W. Walczak, K. Wiszowata-Walczak, Białystok 2012, s. 901–912.
- Sysyn F., *Religion within the Ukrainian Populist Credo: The Enlightened Pastor Mykhajlo Zubrytskyi*, „Journal of Ukrainian Studies” 37 (2012), s. 85–96.
- Wolff L., *The Idea of Galicia: History and Fantasy in Habsburg Political Culture*, Stanford 2010.
- Yekelchuk S., *Bridging the Past and the Future: Ukrainian History Writing Since Independence*, „Canadian Slavonic Papers/Revue Canadienne des Slavistes” 53 (June-Sept.-Dec. 2011) no. 2/4, s. 559–573.
- Гошціцька Т., *Слідами Михайла Зубрицького (на основі польових матеріалів з народного будівництва зібраних в с. Мишанець та Плоске, Старосамбірського р-ну Львівської обл.)*, „Народознавчі зошити” 2011 № 2 (98), s. 355–364.
- Дем'ян Г., *Маловідомі сторінки життя і наукової праці Михайла Зубрицького*, Г. Дем'ян, *Маловідомі сторінки життя і наукової праці Михайла Зубрицького*, [w:] *Праці Секції етнографії та фольклористики*, редактори Р. Кирчів, О. Купчинський, Львів 1992, s. 172–196 (Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка, 223); http://www.anthropos.net.ua/jspui/bitstream/123456789/587/1/172-196_Дем%20ян_Г.pdf. (15.03.2015).

- Зубрицький М., *Зібрані твори і матеріали у трьох томах*, т. 1: *Наукові праці, Літопис*, Львів 2013.
- Кісь О., *Цінне видання для українознавців. Михайло Зубрицький, „Зібрані твори і матеріали у трьох томах”, т. 1: „Наукові праці, Літопис”, Львів 2013, s. 610, „Народознавчі зошити” 2013 № 6 (114), s. 1173–1175.*
- Кляшторна Н., *Отець Михайло Зубрицький – повернення спадщини*, „Наше Слово” Історія, №3, 19.01.2014, <http://www.nasze-slowo.pl/отець-михайло-зубрицький-поверненн/> (15.03.2015).
- Сисин Ф., *Отець Михайло Зубрицький: Нестор українського села*, [w:] М. Зубрицький, *Зібрані твори і матеріали у трьох томах*, т. 1: *Наукові праці, Літопис*, Львів 2013, s. 15–41.